RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA INGLIZ TILIDA O'QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Nizamova Salomat Usmanovna
Tillar-2 kafedrasi katta o'qituvchisi Oriental universiteti
E-mail: salomat068@gmail.com
https://orcid.org/0009-0001-7294-2481

ANNOTATSIYA Mazkur tezisda raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishning metodologik asoslari yoritiladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi ingliz tilida o'qish faoliyatining mazmuni, shakllari va strategiyalarini yangicha tashkil etishni talab qilmoqda. Raqamli muhitda o'quvchi nafaqat matn mazmunini tushunishi, balki turli manbalardan axborot izlash, uni saralash, taqqoslash, tahlil qilish, ishonchliligini baholash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishda kompetensiyaviy, kognitiv, metakognitiv va raqamli yondashuvlarning integratsiyasi muhim metodologik asos sifatida namoyon bo'ladi. Tezisda raqamli matnlar bilan ishlash, interaktiv topshiriqlardan foydalanish, metakognitiv o'qish strategiyalarini shakllantirish hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli ta'lim muhitida o'quvchining mustaqil o'qish faoliyatini tashkil etish va o'zlashtirish jarayonini metakognitiv nazorat qilish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Natijada raqamli matn bilan ishlashni strategik o'qish, metakognitiv monitoring, tanqidiy tahlil va mustaqil xulosa chiqarish jarayonlari bilan uyg'unlashtirish ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishning samarali metodologik yo'nalishi sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, ingliz tili, o'qish savodxonligi, raqamli o'qish, raqamli matn, raqamli kompetensiya, metakognitiv strategiyalar, strategik o'qish, tanqidiy o'qish, kognitiv yondashuv.

АННОТАЦИЯ В тезисе рассматриваются методологические основы развития читательской грамотности на английском языке в цифровой образовательной среде. Широкое внедрение цифровых технологий в образовательный процесс обусловливает необходимость обновления содержания, форм и стратегий обучения чтению на английском языке. В цифровой среде обучающийся должен не только понимать содержание текста, но и уметь искать, отбирать, сопоставлять, анализировать и критически оценивать информацию из различных источников, а также формулировать самостоятельные выводы. В связи с этим интеграция компетентностного, когнитивного, метакогнитивного и цифрового подходов выступает важной методологической основой развития читательской грамотности на английском языке. В тезисе анализируются методические возможности работы с цифровыми текстами, использования интерактивных заданий, формирования метакогнитивных стратегий чтения и развития критического мышления. Особое внимание уделяется организации самостоятельной читательской деятельности обучающихся и метакогнитивному контролю процесса понимания текста. Обосновывается, что интеграция работы с цифровым текстом со стратегическим чтением, метакогнитивным мониторингом, критическим анализом и самостоятельным формулированием выводов представляет собой эффективное методологическое направление развития читательской грамотности на английском языке.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, английский язык, читательская грамотность, цифровое чтение, цифровой текст, цифровая компетентность, метакогнитивные стратегии, стратегическое чтение, критическое чтение, когнитивный подход.

ABSTRACT This thesis examines the methodological foundations for developing English reading literacy in a digital learning environment. The widespread integration of digital technologies into education requires new approaches to the content, forms, and strategies of English reading instruction. In a digital environment, learners are expected not only to understand the content of a text but also to search for, select, compare, analyse, and critically evaluate information from multiple sources and formulate independent conclusions. Therefore, the integration of competency-based, cognitive, metacognitive, and digital approaches represents an important methodological foundation for developing English reading literacy. The thesis analyses the methodological potential of working with digital texts, using interactive tasks, developing metacognitive reading strategies, and fostering critical thinking. Particular attention is given to organising learners' independent reading activities and applying metacognitive monitoring to the process of text comprehension. The study argues that integrating digital text work with strategic reading, metacognitive monitoring, critical analysis, and independent conclusion-making can serve as an effective methodological direction for developing English reading literacy in a digital learning environment.

Keywords: digital learning environment, English language, reading literacy, digital reading, digital text, digital competence, metacognitive strategies, strategic reading, critical reading, cognitive approach.

KIRISH Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga jadal integratsiyalashuvi xorijiy tillarni, xususan, ingliz tilini o'qitish mazmuni va metodikasini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Raqamli ta'lim muhitining shakllanishi natijasida o'quvchilarning ingliz tilidagi axborot bilan ishlash imkoniyatlari kengayib, matnlarni o'qish va tushunish jarayoni an'anaviy bosma manbalar doirasidan elektron, multimodal va ko'p manbali matnlar bilan ishlash darajasiga ko'tarildi. Shu sababli zamonaviy ta'limda ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirish nafaqat til birliklarini anglash, balki raqamli axborotni izlash, saralash, tahlil qilish, baholash va undan maqsadli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish bilan ham bevosita bog'liqdir. O'qish savodxonligi zamonaviy ta'limning muhim kompetensiyalaridan biri sifatida shaxsning matnni tushunishi, undan foydalanishi, mazmunini baholashi, matn yuzasidan mulohaza yuritishi va o'z maqsadlariga erishish uchun undan samarali foydalanishini nazarda tutadi (OECD, 2023). Raqamli muhitda esa mazkur kompetensiya yanada murakkablashib, o'quvchidan bir nechta manbalar bilan ishlash, axborotning ishonchliligini aniqlash, fakt va fikrni farqlash, turli matnlardagi ma'lumotlarni o'zaro bog'lash hamda mustaqil xulosa chiqarish qobiliyatlarini talab etadi. OECD tomonidan ishlab chiqilgan o'qish savodxonligi doirasida raqamli va ko'p manbali matnlarni tushunish, axborotni izlash va tanlash, manbalar o'rtasidagi ma'lumotlarni integratsiyalash hamda ularning ishonchliligini baholash muhim o'qish jarayonlari sifatida ko'rsatiladi (OECD, 2023). Ingliz tilida o'qish savodxonligini raqamli muhitda rivojlantirish masalasi, ayniqsa, xorijiy til sifatida ingliz tilini o'rganuvchilar uchun dolzarbdir. Chunki bunday sharoitda o'quvchi bir vaqtning o'zida lingvistik va raqamli vazifalarni bajaradi: matn mazmunini anglaydi, noma'lum leksik birliklarning ma'nosini kontekst asosida aniqlaydi, sintaktik va semantik munosabatlarni tahlil qiladi, asosiy va ikkilamchi axborotni farqlaydi hamda turli manbalardan olingan ma'lumotlarni taqqoslaydi. Demak, raqamli muhitda ingliz tilida o'qish savodxonligi lingvistik bilimlar, kognitiv faoliyat va raqamli kompetensiyalarning o'zaro integratsiyasiga asoslanadigan kompleks kompetensiya sifatida namoyon bo'ladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Raqamli matnlarning multimodal xususiyati o'qish faoliyatining mazmunini kengaytirmoqda. Elektron matnlarda verbal axborot bilan bir qatorda grafik, jadval, diagramma, audio, video, giperhavola va boshqa vizual komponentlarning mavjudligi o'quvchidan axborotni turli shakllarda qabul qilish va ular o'rtasidagi mazmuniy aloqalarni aniqlashni talab qiladi. Shu bois raqamli ta'lim muhitida o'qish savodxonligini rivojlantirish metodikasi o'quvchilarning nafaqat matnni tushunish, balki axborot oqimida yo'nalish olish, relevant ma'lumotni tanlash va uning ishonchliligini tanqidiy baholash ko'nikmalarini ham qamrab olishi lozim (OECD, 2021). Mazkur tezisning asosiy maqsadi raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishning metodologik asoslarini aniqlash hamda kompetensiyaviy, kognitiv, metakognitiv va raqamli yondashuvlarning o'zaro integratsiyasi asosida samarali metodik yo'nalishlarni asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM Raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirish, avvalo, o'qish jarayonining mazmunini zamonaviy raqamli talablar asosida qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. An'anaviy o'qish jarayonida asosiy e'tibor matnni o'qish, mazmunini tushunish va savollarga javob berishga qaratilgan bo'lsa, raqamli muhitda o'quvchi bir vaqtning o'zida turli manbalar, elektron matnlar, giperhavolalar, grafik tasvirlar, jadvallar va multimodal materiallar bilan ishlaydi. Shu sababli o'qish savodxonligi tushunchasi matn mazmunini anglash bilan cheklanmay, axborotni izlash, baholash, turli manbalarni taqqoslash va ulardan yangi bilim shakllantirish jarayonlarini ham qamrab oladi (OECD, 2023). OECDning o'qish savodxonligi konsepsiyasida raqamli o'qish jarayonida turli manbalardan axborot olish, matnlarning ishonchliligini baholash va ma'lumotlarni integratsiyalash muhim o'qish jarayonlari sifatida ko'rsatiladi. Raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishning muhim metodologik asoslaridan biri kompetensiyaviy yondashuv hisoblanadi. Mazkur yondashuv o'quvchining ingliz tiliga oid nazariy bilimlarini amaliy kommunikativ faoliyatda qo'llay olishiga yo'naltiriladi. Bunda o'quvchi matndagi asosiy g'oyani aniqlash, muhim axborotni ajratish, noma'lum birliklarning ma'nosini kontekst orqali anglash, muallif pozitsiyasini aniqlash va o'qilgan ma'lumot asosida mustaqil fikr bildirish kabi ko'nikmalarni egallashi lozim. Zamonaviy o'qish savodxonligi ham aynan matndan foydalanish, uni baholash, mazmuni haqida mulohaza yuritish va undan maqsadli foydalanishni nazarda tutadi (OECD, 2023). Kognitiv yondashuv alohida metodologik ahamiyatga ega. O'qish jarayonida o'quvchi axborotni passiv qabul qilmaydi, balki uni mavjud bilimlari bilan bog'laydi, taxminlar hosil qiladi, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydi, muhim va ikkilamchi ma'lumotlarni farqlaydi hamda matnda bevosita ifodalanmagan mazmunni inferensiya asosida tiklaydi. Kognitiv yondashuv til o'rganishni ma'no, konseptualizatsiya va insonning bilish jarayonlari bilan bog'liq holda tashkil etishni nazarda tutadi. Liu va Qin (2024) tomonidan 62 ta empirik tadqiqotni qamrab olgan tizimli tahlilda kognitiv lingvistika asosidagi pedagogik yondashuvlarning ikkinchi tilni o'qitishda samarali ekanligi ko'rsatilgan. Mualliflar texnologiya yordamida taqdim etiladigan vizual materiallar, sxemalar va diagrammalar kabi vositalar ham kognitiv yo'naltirilgan til ta'limining muhim elementlari ekanini ta'kidlaydi (Liu & Qin, 2024).

Raqamli matnlar bilan ishlashda metakognitiv yondashuv ham muhim o'rin tutadi. Metakognitiv faoliyat o'quvchining o'z o'qish jarayonini anglash, rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyatini ifodalaydi. Masalan, o'quvchi matnni o'qishdan oldin o'ziga "Men bu matndan qanday ma'lumot izlayapman?", o'qish jarayonida "Men matn mazmunini to'g'ri tushunyapmanmi?", o'qishdan keyin esa "Men qanday xulosaga keldim?" kabi savollarni berishi mumkin. Bunday strategiyalar o'quvchini o'z ta'lim faoliyatining faol subyektiga aylantiradi. Kan, Noordin va Ismail (2024) tomonidan o'tkazilgan tizimli sharhda ingliz tilida o'qishni rivojlantirishda metakognitiv o'qish strategiyalaridan foydalanish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ijobiy natijalar bilan bog'liqligi qayd etilgan (Kan, Noordin, & Ismail, 2024). Raqamli muhitda o'qish savodxonligini rivojlantirishning yana bir muhim jihati — axborotni tanqidiy baholashdir. Internet makonida ingliz tilidagi axborot manbalari nihoyatda ko'p bo'lib, ularning barchasi ham bir xil darajada ishonchli emas. Shuning uchun o'quvchi matn muallifini, manbaning maqsadini, dalillarning asoslanganligini va ma'lumotning boshqa manbalar bilan muvofiqligini tahlil qila olishi zarur. OECD ma'lumotlariga ko'ra, raqamli dunyoda o'qish turli manbalarni taqqoslash, noaniqlikni boshqarish, fakt va fikrni ajratish hamda bilimni mustaqil shakllantirish kabi murakkab ko'nikmalarni talab qiladi (OECD, 2023). Ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishda raqamli va multimodal matnlardan metodik maqsadga muvofiq foydalanish muhimdir. Elektron matnlar bilan ishlash jarayonida o'quvchiga matn mazmunini tushunishdan tashqari, matn va vizual axborot o'rtasidagi aloqani aniqlash, giperhavolalar orqali qo'shimcha ma'lumot izlash, turli manbalardagi ma'lumotlarni birlashtirish va yakuniy xulosani asoslashga yo'naltirilgan topshiriqlar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchining lingvistik bilimlarini raqamli va kognitiv ko'nikmalar bilan integratsiyalash imkonini beradi. Raqamli ta'lim muhitida samarali metodik tashkil etish uchun o'qish faoliyatini "o'qishdan oldin – o'qish jarayonida – o'qishdan keyin" bosqichlari asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. O'qishdan oldingi bosqichda mavzu bo'yicha avvalgi bilimlarni faollashtirish, sarlavha va vizual materiallar asosida taxminlar hosil qilish hamda o'qish maqsadini belgilash amalga oshiriladi. O'qish jarayonida asosiy g'oyani aniqlash, kalit so'zlarni ajratish, ma'lumotlarni izlash, kontekstual ma'noni aniqlash va matnlar o'rtasidagi mantiqiy aloqalarni belgilashga e'tibor qaratiladi. O'qishdan keyingi bosqichda esa o'quvchi olingan axborotni umumlashtiradi, manbalarni taqqoslaydi, matnga tanqidiy munosabat bildiradi va mustaqil xulosa shakllantiradi. Yuqoridagi metodologik yondashuvlarni umumlashtirgan holda, raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishning quyidagi izchil modeli taklif etiladi: raqamli matnni tanlash → o'qish maqsadini belgilash → avvalgi bilimlarni faollashtirish → strategik o'qish → axborotni izlash va saralash → matnlararo bog'lanishlarni aniqlash → metakognitiv monitoring → tanqidiy baholash → mustaqil xulosa chiqarish. Mazkur model lingvistik bilimlarni kognitiv, metakognitiv va raqamli kompetensiyalar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirish birgina elektron resurslardan foydalanish bilan cheklanmasligi kerak. Uning metodologik samaradorligi raqamli texnologiyalarni kompetensiyaviy, kognitiv va metakognitiv yondashuvlar bilan maqsadli integratsiyalash orqali ta'minlanadi. Bunda o'quvchi tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi, baholovchi va yangi bilimga aylantiruvchi faol subyekt sifatida shakllanadi. Shu jihatdan raqamli o'qishning zamonaviy modeli ingliz tilidagi matnni tushunish bilan bir qatorda, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va axborot bilan samarali ishlash kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

XULOSA Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirish zamonaviy xorijiy til ta'limining muhim metodologik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi o'quvchidan nafaqat ingliz tilidagi matn mazmunini tushunish, balki raqamli axborotni izlash, saralash, taqqoslash, tahlil qilish, baholash va undan mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini ham talab etmoqda. Ingliz tilida o'qish savodxonligini kompetensiyaviy, kognitiv, metakognitiv va raqamli yondashuvlarni o'zaro integratsiyalash muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, metakognitiv strategiyalar o'quvchining o'z o'qish faoliyatini rejalashtirish, tushunish jarayonini nazorat qilish va o'qish natijasini baholash imkoniyatlarini kengaytiradi. Ingliz tilida o'qish bo'yicha tizimli tadqiqotlar ham metakognitiv strategiyalarning o'qish tushunishini rivojlantirishdagi ijobiy ahamiyatini ko'rsatmoqda (Kan, Noordin, & Ismail, 2024). Raqamli o'qishning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o'ziga xosligi esa o'quvchidan yuqori darajadagi kognitiv va axborot kompetensiyalarini talab qiladi. Xususan, turli manbalarni taqqoslash, axborotning ishonchliligini baholash, giperhavolalar va multimodal materiallar bilan ishlash hamda turli manbalardan olingan ma'lumotlarni yagona mazmuniy tizimga birlashtirish zamonaviy o'qish savodxonligining muhim tarkibiy qismlaridir. 31 ta iqtisodiyot va 211 899 nafar o'quvchi ma'lumotlari asosidagi tadqiqotda metakognitiv o'qish strategiyalari raqamli o'qish savodxonligining muhim omillaridan biri sifatida aniqlangan (Chen & Xiao, 2024).

Raqamli ta'lim muhitida ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishni "raqamli matn – strategik o'qish – metakognitiv monitoring – axborotni tanqidiy baholash – mustaqil xulosa" izchilligi asosida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metodologik model o'quvchining lingvistik bilimlarini kognitiv, metakognitiv va raqamli kompetensiyalar bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga shunchaki joriy etish emas, balki ulardan aniq didaktik maqsad asosida foydalanish, o'quvchilarning strategik va metakognitiv faoliyatini boshqarish hamda tanqidiy o'qish ko'nikmalarini shakllantirish ingliz tilida o'qish savodxonligini rivojlantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Bunday metodologik yondashuv o'quvchining ingliz tilidagi matnlarni samarali tushunishi bilan bir qatorda, raqamli axborot muhitida mustaqil, tanqidiy va mas'uliyatli faoliyat yuritish kompetensiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD. (2023). PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/dfe0bf9c-en
2. Kan, T., Noordin, N., & Ismail, L. (2024). Implementation of metacognitive reading strategies to improve English reading ability: A systematic review. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 23(7), 368–389. https://doi.org/10.26803/ijlter.23.7.19
3. Liu, D., & Qin, J. (2024). The effectiveness of cognitive linguistics-inspired language pedagogies: A systematic review. The Modern Language Journal, 108(4), 794–814. https://doi.org/10.1111/modl.12959
4. Vettori, G., Casado Ledesma, L., Tesone, S., & Tarchi, C. (2024). Key language, cognitive and higher-order skills for L2 reading comprehension of expository texts in English as foreign language students: A systematic review. Reading and Writing, 37, 2481–2519. https://doi.org/10.1007/s11145-023-10479-3
5. Mekuria, A., Bushisho, E. W., & Wubshet, H. (2024). The effects of reading strategy training on students' reading strategy use and critical reading ability in EFL reading classes. Cogent Education, 11(1), 2310444. https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2310444
6. Fan, Y. va boshqalar. (2026). A systematic review on the relationship between metacognitive reading strategies and English reading performance. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 25(5). https://doi.org/10.26803/ijlter.25.5.19

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.